

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Появата и развитието на съвременни неправителствени организации са **част от еволюцията на гражданското общество** в условията на демокрацията, необходимо условие за успеха и гарантиране необратимостта на реформите, чиято отправна точка бяха събитията в периода 1989-90 г. В контекста на българския преход този процес се характеризира с редица национални особености и отразява обществено-политическите промени и доминиращите нагласи през изминалите две десетилетия. Поради това и резултатите от институционализирането и дейността на „третия сектор“ са нееднозначни и свидетелстват не само за големия потенциал на гражданския активизъм, но и за възникването на сериозни предизвикателства и рискове за този независим по дефиниция сектор.

Най-сериозна е заплахата от „завладяване на НПО“, което представлява двустранен процес: от една страна, става дума за засилващ се натиск от представители на държавата за обезличаването на гражданските организации, подчиняването на дейността им на партийно-политически императиви и подмяната на гражданския контрол с казионни функции, напомнящи на предишните времена; от друга страна, лидери на НПО са инициаторите на корупционни схеми, които гарантират преференциални условия при получаване на държавно или европейско финансиране, но са в ущърб на гражданския интерес.

Познатите и в чужбина феномени, обозначавани като PONGO (политически контролирани „неправителствени организации“) и GONGO (правителствено контролирани „неправителствени организации“) стават все по-приложими за новите форми на завладяване на „третия сектор“ от представители на властта както на централно, така и на местно равнище. В български условия се появи и трета влиятелна група от НПО – т. нар. местни инициативни групи (МИГ) в рамките на програмата ЛИДЕР за развитие на селските райони като организации, в които задължително се включват представители на най-малко две общини, местния бизнес и (други) нестопански организации. Същевременно дейността им не отговаря на съвременните стандарти за прозрачност и отчетност, които се предявяват към подобен тип организации.

Използвайки предимствата на НПО, политиките и държавниците вече не се задоволяват с контрола върху съществуващи граждански организации, но и открито влязаха в номинално независимия „трети сектор“ с учредяването на голям брой нестопански организации, чиято цел е усвояването на средства от структурните фондове. В резултат на тези задкулисни и явни процеси,

нестопанските организации, завладени от политици и административни ръководители, се превърнаха **в инструмент за „усвояване“ на фондове**. В тяхно лице бе изграден **огромен обръч от НПО**, които макар и да нямат нужния международен и конкурентен опит, получават лъвския пай от финансовите ресурси в рамките на „третия сектор“.

Парадоксалното е, че **тази негативна тенденция се реализира с инструментите на Европейската комисия** и фондовете на Европейския съюз, въпреки акцента, който официалните институции в Брюксел поставят върху борбата срещу корупцията и организираната престъпност в България. В случая може да се направи нерадостния извод, че своевременните сигнали за корупция при разпределянето на средствата за гражданското общество от страна на държавата бяха игнорирани от местните еврочиновници, както и от началниците им в евроинституциите. При това, причината организации от типа PONGO и особено GONGO да процъфтяват и в условията на членство в Европейския съюз, е фактът, че за разлика от досегашните държавни и частни донори (включително държави-членки на ЕС и американски фондации), които имаха много строги изисквания да не се изплащат никакви хонорари на служители на държавната или общинската администрация (дори когато това беше разрешено от закона), понастоящем вече не се прилагат подобни рестрикции.

По такъв начин се компрометира независимостта на „третия сектор“, както и самият статут и мисия на гражданските организации, описвани като „неправителствени“. Подобна подмяна се извършва и чрез засилената бизнес дейност на НПО, които вече се отличават от държавата и бизнеса единствено по това, че не разпределят печалба и следователно по-скоро трябва да се обозначават като „нестопански организации“. Парадоксът е, че през последните няколко години бизнес дейностите под шапката на НПО са се утроили, а през 2008 г. за първи път приходите от обичайното за НПО проектно/конкурсно финансиране са по-малко от стопанската дейност в този сектор. При това всички индикации сочат, че тази тенденция ще се запазва и занапред. До голяма степен подобна стопанска преориентация на сектора се дължи и на промяната в *Закона за общинската собственост* от 2008 г., чрез която се определя възможността на общината да извършва **стопанска** дейност именно чрез юридическите лица с **нестопанска** цел. Предимствата на такъв бизнес проличават и от факта, че все още „третият сектор“ е „зона на полумрака“ – поради нежеланието на повечето управителни съвети на НСО да ангажират независим финансов одитор, поради липсата на публични (и лесно достъпни) отчети, по които гражданите и институциите могат да се ориентират дали дадена НСО извършва стопанска дейност, каква и какъв е резултатът (баланс и ОПР), както и по какъв начин е изразходвана печалбата (и другите приходи) за постигане на целите на НСО.

Крайна форма на престъпно инфилтриране на „третия сектор“ е навлизането на представители на тежката **организирана престъпност в гражданския сектор**, основно на местно ниво – не само чрез първоначално завладените спортни клубове, но и под формата на лобистки организации и дори псевдо „аналитични центрове“. Така тези НПО се превръщат в пряк инструмент за пране на пари или за усвояване на европейски средства с нелегитимни цели.

Същите рискове произтичат и от навлизането на близки до руските олигарси НПО.

На свой ред, запазващата се **симбиоза** власт-бизнес и **власт-НПО** води до компрометиране автономната дейност, изяви и институционално развитие на „третия сектор“. Именно тенденциите към обезличаването му в резултат на подобни нелегитимни сраствания и подмяна на интересите на гражданското общество ускориха появата на **новата вълна от граждански активизъм, която до известна степен компенсира размиването на каузите на гражданското общество** и чийто обект е както корупцията, така и лошото управление на местно и национално равнище, ущяваща правата и интересите на гражданите. В резултат на тази инверсия гражданското общество в началото на XXI век отново получава шанса да се отъждестви с достойни каузи и да потърси извори на легитимност и автономия, които първоначално изглеждаха като даденост на демократичната система.

Тази тревожна картина изисква общи и паралелни действия от страна на държавните институции, както и на самия „трети сектор“. Назряла е необходимостта от формулирането и провеждането на **национална политика за развитие на гражданското общество и партньорство на публичните институции** с НПО – по нов начин да се уредят изискванията към неправителствените организации, техните права и отговорности, както и устойчивия начин на тяхното финансиране и взаимодействието им с държавата.

На второ място, Центърът за изследване на демокрацията препоръчва **включването на НПО в започналата регистърна реформа** като инструмент на прозрачност, средство за намаляване на трансакционните разходи в икономиката и за нов граждански контрол и самоконтрол.

Наложително е и приемането на цял комплекс от мерки, насочени към усъвършенстване на **правно-регулаторната рамка** в посока намаляване на бюрократичните пречки, по-голяма ефективност и разширяване прозрачността и контрола върху „третия сектор“: преуреждането на регистрирането на НПО от съдебна в административна процедура по подобие на търговските регистрации с възможности за електронно регистриране, преосмисляне на сегашното разграничение на статута на ЮЛСНЦ (между организациите в частен и обществен интерес), по-доброто регламентиране на правителствения контрол върху НПО при гарантиране ненамесата на контролните органи в тяхната дейност, забраняване участието на кметове и кметски заместници в тяхното лично качество в управителни съвети на НПО, задължително деклариране на членство в ЮЛСНЦ и др.

Пакетът от препоръки към **местната власт** по отношение партньорството ѝ с НПО включва приемането на единна наредба, която да урежда правата на собственост на общините в търговските дружества с общинско участие, както и за участието на общините в граждански дружества и сдружения с нестопанска цел, водене на публичен регистър на участията на общината в ЮЛСНЦ, извършване на периодичен одит от страна на общината на участието си в НПО, приемане на публични критерии и процедури за партньорство между местната власт и „третия сектор“ и др.

Не на последно място са и препоръките за подобряване на прозрачността и вътрешните отчетност и контрол в рамките на самия „трети сектор“: чрез приемането на стандарти на добро управление в сферата на прозрачността, организационната структура, финансирането и др.